

Johnny Christensen: Ideologi og begivenheder. Den sovjetiske udenrigspolitik i stalinismens efterkrigsfase. Arkona, Aarhus, 1978, 263 s., 86,00 kr.

Forholdet mellem ideologi og politisk adfærd er et intrikat problem. Den foreliggende bog er et energisk forsøg på at tackle det ved en analyse af navnlig den sovjetiske Østeuropa-politik i tiden 1945-1950. Fremstillingen har i en stilfærdig saglig form brodt mod både traditionelle vestlige opfattelser, hvor hovedvægten ligger på ideologisk motiveret ekspansion, og mod vel nu mere gængse fortolkninger, hvor især ideologiens legitimerende funktion er fremhævet.

Johnny Christensen har betydelige kvalifikationer at sætte ind på denne opgave. Han er cand.mag. i samfundsfag og russisk. Han har været på længerevarende studieophold i både Moskva og Budapest. Og han har både i sin studietid og siden som kandidatstipendiat ved Slavisk Institut, Aarhus Universitet, beskæftiget sig indgående med sovjetisk udenrigspolitik.

Fremstillingens styrke ligger i den indgående udredning af forudsætningerne for analysen. I to meget fyldeig indledningskapitler drøftes forskellige tilgangsvinkler til studiet af international politik, forskellige opfattelser af den kolde krigs oprindelse og forløb samt forskellige synspunkter på studiet af politiske ideologier. På alle tre felter demonstrerer forfatteren en imponerende belæsthed.

Den konkrete analyse udfoldes over to temaer: den sovjetiske Østeuropa-politik i hovedtræk, anskuet på baggrund af modsætningsforholdet til USA, og udviklingen af folkedemokratibegrebet. Behandlingen af det første bygger hovedsagelig på et indgående kendskab til litteraturen. I analysen af det andet er inddraget et betydeligt og interessant sovjetisk stof fra presse og tidsskrifter.

De jævn selvfølgelige konklusioner ofrer forfatteren med rette kun ringe interesse. At folkedemokratibegrebet med sit skiftende konkrete indhold i det væsentlige havde en legitimerende funktion, finder han således evident. I sin konklusion fremhæver han da også to andre sider af ideologiens funktion:

Johnny Christensen: Ideologi og begivenheder. Den sovjetiske udenrigspolitik i stalinismens efterkrigsfase. Arkona, Aarhus, 1978, 263 s., 86,00 kr.

Forholdet mellem ideologi og politisk adfærd er et intrikat problem. Den foreliggende bog er et energisk forsøg på at tackle det ved en analyse af navnlig den sovjetiske Østeuropa-politik i tiden 1945-1950. Fremstillingen har i en stilfærdig saglig form brodt mod både traditionelle vestlige opfattelser, hvor hovedvægten ligger på ideologisk motiveret ekspansion, og mod vel nu mere gængse fortolkninger, hvor især ideologiens legitimerende funktion er fremhævet.

Johnny Christensen har betydelige kvalifikationer at sætte ind på denne opgave. Han er cand.mag. i samfundsfag og russisk. Han har været på længerevarende studieophold i både Moskva og Budapest. Og han har både i sin studietid og siden som kandidatstipendiat ved Slavisk Institut, Aarhus Universitet, beskæftiget sig indgående med sovjetisk udenrigspolitik.

Fremstillingens styrke ligger i den indgående udredning af forudsætningerne for analysen. I to meget fyldeig indledningskapitler drøftes forskellige tilgangsvinkler til studiet af international politik, forskellige opfattelser af den kolde krigs oprindelse og forløb samt forskellige synspunkter på studiet af politiske ideologier. På alle tre felter demonstrerer forfatteren en imponerende belæsthed.

Den konkrete analyse udfoldes over to temaer: den sovjetiske Østeuropa-politik i hovedtræk, anskuet på baggrund af modsætningsforholdet til USA, og udviklingen af folkedemokratibegrebet. Behandlingen af det første bygger hovedsagelig på et indgående kendskab til litteraturen. I analysen af det andet er inddraget et betydeligt og interessant sovjetisk stof fra presse og tidsskrifter.

De jævn selvfølgelige konklusioner ofrer forfatteren med rette kun ringe interesse. At folkedemokratibegrebet med sit skiftende konkrete indhold i det væsentlige havde en legitimerende funktion, finder han således evident. I sin konklusion fremhæver han da også to andre sider af ideologiens funktion:

I ideologien indgår, som vi har set, et erkendelsesaspekt og et transformationsaspekt. Med hensyn til erkendelsesaspektet producerer ideologien som et perceptionsfilter "billeder" af "hvad der er, har været og vil blive" ("kendsgerninger")... Ideologien har her en indirekte funktion... Ideologiens rene funktion eller direkte funktion hænger sammen med ideologiens transformationsaspekt eller udtrykt på en anden måde: dens værdiaspekt, der producerer de værdier, der bør realiseres og den præference-orden, der bør fremproduceres." (P. 238).

Det er interessante konklusioner, men de ægger også til indsigelse. Der ligger i både stofudvalg og analyser uløste problemer. Det er således ikke overbevisende godtgjort, at netop den sovjetiske Østeuropa-politik skulle være særlig velegnet til at belyse spørgsmålet om ideologiens betydning for udenrigspolitikken. Det kan i denne forbindelse nok undre, at ikke også udviklingen i forholdet til Jugoslavien er taget op til mere indgående drøftelse. Just på dette felt, ligesom i øvrigt i det sovjetisk-kinesiske forhold, findes der jo oplagte situationer, hvor "nationale interesser" og ideologiske hensyn ikke talte for samme politik. Til disse problemer i stofudvalget kommer så, at analysen af Østeuropa-politikken ikke er tilstrækkelig nuanceret og praksis til at bære konklusionerne. Nok er de interessante og vidtrækkende, men de er også vage og lidet konkrete.

Det kan derfor være rimeligt, lidt nærmere end forfatteren gør, at opstille forudsætningerne for at kunne besvare spørgsmålet om ideologiens virkninger. Frugtbarst er det vel at tage udgangspunkt i en karakteristik af den politiske adfærd. Af det nuancerede helhedsmønster, der tegner sig, kan det undertiden lade sig gøre at udlede en strategisk konception. Derefter kan det drøftes, hvordan konceptionen forholder sig til forskellige træk i de situationer, som adfærden har udspillet sig i, og til beslutningstagernes manifesterede ideologi.

Ideologiens perceptuelle funktion består af misvisninger i fortolkningen af informationer. De korrekte interpretationer interesserer man sig sjældnere for. Misvisningerne vil typisk være hypoteser til forklaring af "gåder" i adfærdsmønstret. Udviser handlingsforløbet en slående mangel på konsistens eller rationalitet, kan man blive tvunget til at tage sin tilflugt til sådanne antagelser. Det må da kunne godtgøres, at de har en klar sammenhæng med bestemte træk i den manifesterede ideologi. Der er dog mange faldgruber på vejen til en sådan konklusion. Fejlfortolkninger kan

skyldes manglende information. "Gåden" kan måske løses uden antagelsen om fejlfortolkning ved at relateres til hidtil i forskningen oversete træk i situationen, for eksempel indenrigspolitiske. Men findes der egentlige "gåder" i den sovjetiske Østeuropapolitik i den første efterkrigsfase? Givet det sovjetiske samfunds egenart og sikkerhedspolitiske behov lyser den da ikke, i sin udformning over for vestmagterne, af rationalitet?

Ideologiens målsættende funktion er nok i praksis det mest vanskelige spørgsmål. Også her må drøftelsen samle sig om handlingsmønstre og konception på den ene side og situation og ideologi på den anden. Men hvis konceptionen som udledt af karakteristikken af handlingsmønstret passer slående sammen med såvel situation som ideologi, kan problemet næppe løses. Men forfatteren har med et vist held forsøgt at forklare sovjetisk udenrigspolitik med "nationale" interesser. Men da den politiske ledelse, med rette eller urette, ser et i internationale sammenhænge styrket sovjet-samfund som forudsætning for socialismens globale sejr, er vi jo lige vidt. Medmindre vi da, uden at gå i rette, kan påvise åbenlyst hykleri. Men kan vi det?

For så vidt angår ideologiens legitimerende funktion, er sagen klar nok. Den kan ikke være en effekt af ideologien, men er betinget af de samme kræfter, som har bestemt adfærden. Hvad der kan være af interesse at undersøge i denne sammenhæng er derfor ikke, om der har fundet en ideologisk legitimation sted. Det har der som regel. Men om mulighederne for at legitimere med henvisning til en given ideologi har sat grænser for handlefriheden. Spørgsmålet er formentlig frugtbart også for studiet af sovjetisk udenrigspolitik, selv om man nok kan tilslutte sig forfatterens i en lidt anden sammenhæng fremførte betoning af den ideologiske fleksibilitet.

Johan Peter Noack